

РЕЦЕНЗІЯ

на дисертаційне дослідження **Олександри Олександрівни ШАРИ**

**«НАРАТИВ В МУЗИЦІ ТА ЙОГО ВТІЛЕННЯ
В УКРАЇНСЬКІЙ БАЛАДІ ХХ СТОЛІТТЯ»,**

поданого на здобуття ступеня доктора філософії

з галузі знань 02 «Культура і мистецтво»

за спеціальністю 025 «Музичне мистецтво»

Дисертаційне дослідження *Олександри Олександрівни Шари* порушує достатньо широкий спектр актуальних для сучасного українського музикознавства питань вивчення, визначення, екстраполяції та втілення наративу в музиці. Звідси, авторка розгортає пов'язану з ним багатовимірну проблематику, що протягом останніх десятиліть обговорюється українськими та зарубіжними науковцями різних сфер сучасної гуманітаристики – літературознавства, філології, філософії, соціології, психології, політології тощо. Діапазон задіяних у роботі праць з наратології, дійсно, вражає! Авторка, спираючись на численні джерела з означеної дисертаційної тематики, майстерно «наратує наратив» власної наукової концепції, якісно вибудовує її складні «сюжетні» лінії, демонструє масштабність наукового мислення, глибоку ерудицію, блискуче володіння складною міжгалузевою термінологією. Адже, наратив вона усвідомлює саме як «міждисциплінарний феномен у просторі сучасної гуманітаристики», «універсальну онтологічну категорію – спосіб структурування людського досвіду та організації часу» (с. 219 дисертації).

Кінцевою *метою*, яку прагне досягти молода дослідниця, стає *обґрунтування*, з одного боку, наративної методології, її універсальних «інструментів» як *міждисциплінарного явища*, досить широко вивченого на сучасному етапі розвитку гуманітарних наук, а з іншого боку – менш поширеної практики розуміння наративу як *спеціальної категорії музикознавства*.

Це обумовлює відповідні *об'єкт, предмет* і *завдання дослідження*, серед яких авторка наголошує систематизацію міждисциплінарних підходів до категорії наративу в сучасній гуманітаристиці (філософії, літературознавстві,

семіотиці); узагальнення основних концепцій «*narrative turn*» у музикознавстві; визначення співвідношення понять *музична драматургія* та *музичний наратив*, аргументацію доцільності застосування наративного методу аналізу драматургічних процесів; розробку методу наративного аналізу музичних творів шляхом адаптації літературознавчого категоріального апарату до специфіки музичного тексту; характеристику наратора як суб'єкта висловлювання; дослідження генези та жанрової специфіки балади, її органічного наративного потенціалу у контексті взаємодії поетичного і прозаїчного музичного формоутворення; визначення та розгляд різновидів музичного наративу на прикладі їхніх творчих втілень у вокальних та інструментальних баладах українських композиторів – С. Борткевича, Г. Верети, М. Вілінського, Б. Лятошинського, Ю. Мейтуса, Л. Ревуцького, А. Штогаренка.

Відповідно до *наукових завдань* дослідження авторка скеровує логіку його *змісту*, окремі напрями якого присвячено у ***Розділі 1*** – методології дослідження наративу в сучасній гуманітаристиці, у ***Розділі 2*** – наративному потенціалу музичної балади, у ***Розділі 3*** – наративній моделі вокальної балади, у ***Розділі 4*** – імпліцитному наративу інструментальної балади. Кожний із чотирьох розділів має розвинуту субструктуру, яку сумарно становлять 16 підрозділів, також – поточні *Висновки*.

Дисертацію завершують розгорнуті та ґрунтовні загальні ***Висновки***. Вони у повній мірі розкривають зміст поставлених на її початку наукових завдань, підсумовують основну наукову проблематику щодо авторської розробки наративного методу аналізу музичних творів та результати його апробації на матеріалі вокальних та інструментальних балад українських композиторів. Важливо зазначити, що у зразках, серед іншого, висвітлено деякі аспекти національної самобутності жанру балади, який, вочевидь, є одним із атрибутивних явищ української культури.

До структури дослідження включено ***Додатки***, де містяться фрагменти поетичних текстів і нотні приклади окремих музичних творів, розглянутих в аналітичних розділах роботи; таблиця з різновидами втілення наративу в музиці на прикладі семи з одинадцяти використаних дисертанткою зразків жанру

балади. Загальний обсяг наукової праці сягає 251-ї сторінки, з них основного тексту – 209 сторінок. Список використаних джерел налічує 195 найменувань, з них майже чверть є іншомовною.

Це дозволяє констатувати, що отримані автором *науково-теоретичні*, а також *практичні результати дослідження* мають системне обґрунтування, представлені у повному обсязі, окреслюють перспективу подальшого вивчення, а відтак, стають важливим внеском у сучасне українське музикознавство.

Далі рецензент висловить окремі міркування щодо дисертаційної концепції, які, у такий спосіб, не є зауваженнями, а радше запрошують молоду науковицю до можливої дискусії з правом обрання нею тих «проблемних кейсів», які би допомогли читачеві розібратися у змісті деяких дисертаційних положень.

Оскільки у дисертації йдеться про вияви *наративу* у сфері мистецтва, через який митець моделює *художні реальність, час, простір, історію, подію, оповідь* і т.д., що спричиняє відповідні до них типи *художнього висловлювання*, то, вочевидь, категорія «художній» може бути акцентованою у назві самого досліджуваного феномену як *художнього наративу* (на кшталт явища та феномену *художнього перекладу*). У цьому контексті (як наслідок) формується його парадоксальний різновид – *музичний наратив*. «Парадоксальний» тому, що у поєднанні складових «музичний» і «наратив» вже є певна змістовна суперечність, адже музика «розповідає» («оповідає») не *вербальними історіями* та реальними *по-діями*, а *художніми образами* та *інтонаційно-звуковими «діями»* (що розгортаються у суто музичному просторі та часі, створюють музичний «сюжет»). А відтак, будь-яка «*вербалізація*» змісту музичного твору несе загрозу його «приземлення», приречена залишатися лише *гіпотезою*, потребує *теоретичного, термінологічного, методологічного опосередкування*. Такими «посередниками» для «матеріалізації» наративної якості музичних творів якраз є риторичні фігури, музична драматургія тощо. Підтвердженням стає той факт, що теорія художнього наративу у музиці розглядається саме у контексті компаративного зіставлення із *теорією музичної риторики* та *музичної драматургії*, тому перша сприймається не як автономна галузь, а як «конотація»

останніх, їхня «надбудова», хоча й специфічна. Окремі з названих аспектів, до речі, порушено і у дисертації *О.О. Шари*.

Натомість, вивченню художнього наративу у музиці також опосередковує *теорія художньої інтерпретації* в її різноманітних виявах – композиторському, музикознавчому, виконавському, слухацькому. Про це лише частково йдеться у дисертації. Між тим, явище інтерпретації (що містить латинський префікс “*inter*” – «між»), щонайкраще «пояснює» посередницьку семантичну функцію самого наративу у музичному творі як «містка» між композиторським задумом та його (музикознавчим, виконавським) збагненням.

Нарешті, за наявності у музичному творі вербального тексту (що взаємодіє, впливає або навіть домінує), *вербальна* та *музична мови*, як відомо, завжди створюють комплементарні або паралельні змістовні та композиційні шари (як аналогії, проте, нетотожні сенси). Це, до речі, чудово демонструє сама дисертантка в аналітичних розділах дослідження під час аргументації випадків неспівпадіння вербального та музичного сюжетів у наративних зразках.

Звідси впливає ще один, проте, найголовніший «посередник» – *музичні мова* та *мовлення*. Теоретичні аспекти, що пов’язані саме із цією сферою можливого втілення наративу у музиці можна було би висвітлити у дисертації окремо, адже деякі з них, переважно, розосереджені по різних дисертаційних розділах.

З приводу цього, цікавими і цінними є спостереження авторки про наративну специфіку взаємодії *музики* і *слова* у зразках вокальної балади (Розділ 3 праці). На с. 125 дисертації, зокрема, зазначено: «Специфіка вокальної музики полягає в тому, що сюжетна лінія тут задається не лише іманентною логікою музичного розвитку, а й вербальним текстом»; і далі: «Проте вокальна балада – це не просто сума вірша та музики чи “озвучена література”, це складна синтетична система, в якій вербальний та музичний ряди вступають у діалектичну взаємодію, генеруючи новий рівень художнього змісту, недоступний кожному з мистецтв окремо». Справедливо акцентований тут принцип «озвученої літератури», що центрує роль вербального тексту у вокальній баладі, вочевидь, включає зворотній амбівалентний принцип –

«літературізації/поетизації музики» (аж до «інсценізації»), яка, на кшталт вербального тексту та, ширше, візуальних асоціацій, набуває мовно-інтонаційної контекстуалізації та відповідної образної сюжетності (мовленнєвої описовості/оповідальності). Тож, музичний наратив стає своєрідним містком між *структурою музичної мови* та *поетикою музичного мовлення*.

Наступна «секвенція міркувань» стосується запропонованого дисертанткою *понятійного апарату*. Адже, наратив у праці постає універсальною методологічною призмою для розгляду досить різнобічних явищ та понять. Це, з одного боку, масштабує науково-теоретичний дискурс, а з іншого – дещо його розпиляє. Топос наративності настільки широко застосовується авторкою, що утворює справжнє «термінологічне дерево». Наприклад, у тексті дисертації зустрічаємо наступні словосполучення із складовою «наративний»: психологія, мислення, природа, модель, схема, план, вимір, архетип, логіка, викладення, потенціал, доказ, дискурс, стратегія, організація, ситуація, поворот, траєкторія, оболонка, програма, маркер, світ, конфлікт, опозиція, категорія, суб'єктність та мультисуб'єктність, бачення, голос, семантика, твір, текст, повідомлення, жанр, структура, рефрен, граматики, лексема, техніка, форма наративної участі, наративний метод аналізу.

При цьому, оптимальним уособленням/матеріалізацією наративу у музиці, на думку дисертантки, стає лише один жанр-еквівалент – *балада*. Мабуть тому словосполучення «жанр балади» зустрічається на сторінках дисертації набагато частіше, ніж «наративний жанр», який мав би стати базовим поняттям дисертаційної концепції.

Натомість, саме із тріадою «жанр наративу у музиці» виникає передбачуваний парадокс через розбіжності *імен* та *витоків* двох явищ, між якими у праці встановлюються детермінантні зв'язки. Так, *наратив*, що має літературне походження, не набув функції самостійного *музичного жанру*; *балада*, навпаки, біля історичних витоків була танцем-піснею, потім еволюціонувала та набула статусу окремого музичного, літературного, нарешті, музично-літературного (вокального та інструментального) жанру. Цікавим було би дізнатися у дисертантки, чи можуть ці процеси свідчити про те, що наратив

по відношенню до жанру музичної балади є другорядним явищем, своєрідною жанровою «надбудовою»?

На сторінках дисертації знаходимо вказівки на те, що *наратив* міститься у структурі музичного тексту, але, при цьому, спеціально не йдеться про *наративну форму*. Хотілося би почути авторський коментар стосовно того, чи вона взагалі існує?

Дотримуючись надалі логіки цих міркувань, закономірно виникають також інші подібні запитання: якщо функціонує *наративний жанр, форма*, то, певно, слід вирізняти і *наративну драматургію, наративний метод*, а також *наративний стиль* чи стилі, які у тексті дисертації майже не згадуються.

Продовжу: під час аналізу прикладів втілення наративу у музиці, авторка спостерігає цікаві процеси *наратив-ізації* форми (с. 222 дисертації). Тоді чи можлива також її *натор-ізація*?

Серед наукових завдань дисертації є виявлення експліцитного та імпліцитного наративів, які визначаються авторкою як *різновиди втілення наративу*, зокрема, у жанрі балади. Звідси, хотілося би уточнити, чи дійсно тут йдеться тільки про «різновиди втілення» наративу, чи й про різні типи, власне, самого наративу? Якщо правильним є останнє, відтак тему і проблематику дослідження, вочевидь, можна скорегувати як «*музичні наративи*», а не лише «*наратив у музиці*», адже різноманітні композиторські втілення наративу (виконавські, музикознавчі інтерпретації) у кожному музичному творі з наявними наративними ознаками складають «*власну історію*» – тип наративного сюжету/драматургії, із натором або без нього.

Нарешті, включені до структури дисертації *Додатки* містять 7 коротких музичних прикладів, які ілюструють її теоретичні положення. На думку рецензента, кількість і тривалість цих зразків могли би бути розширені (всього авторкою надані музичні фрагменти з 5-ти творів, інші 6 у Додатках не представлені), *по-перше*, задля збільшення наочного (презентаційного) компоненту під час практичного обґрунтування теорії музичного наративу, *по-друге*, відповідно до наведених у праці різноманітних цінних аналітичних

розвідок, з метою якісної демонстрації розгортання «нарративних етапів», «життя нарративу» у баладних структурах.

Усі наведені попередні міркування рецензента, як зазначалося вище, авторка може прокоментувати за власним бажанням.

Втім, серед активних дискусійних питань до дисертантки є наступні два, що взаємопов'язані між собою:

1. Ви демонструє індивідуальне розуміння явища нарративу у музиці, вибудовуючи оригінальну дисертаційну концепцію та алгоритм музичного аналізу на прикладі творчості українських композиторів минулого століття. Чи не означає такий авторський вибір музичного матеріалу певного браку зразків балади в українській музиці XXI століття та, відповідно, зменшення уваги сучасних композиторів як до жанру балади, так і до нарративної форми музичного висловлювання?

2. Якими є перспективи подальшого розвитку Вашої дисертаційної теми?

В цілому, деякі висловлені рекомендації рецензента щодо представленої концепції дослідження аж ніяк не впливають на яскраві позитивні враження від його змісту. Отже, подана на захист дисертація є цілком оригінальною, завершеною та актуальною за змістом, структурно і логічно вибудованою, спрямованою на досягнення заявленої у роботі мети, розв'язання відповідних до змісту наукових завдань, містить авторський новаторський погляд на системне дослідження одного з найцікавіших та атрибутивних явищ українського музичного мистецтва – жанр балади в аспекті його нарративних закономірностей, має практичне значення отриманих результатів, відповідає вимогам кваліфікаційних наукових праць за обсягом.

Анотація та висновки концентровано передають основні теоретичні положення роботи. Наукові результати дослідження висвітлені у чотирьох публікаціях, три з яких є одноосібними науковими статтями, одна – у співавторстві, надрукованих в українських фахових виданнях, а також під час виступів на одинадцятьох міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях.

В роботі не виявлено порушень академічної доброчесності, усі цитування мають необхідні посилання на зазначені у тексті джерела із наданого списку літератури.

Підсумовуючи все вищесказане, впевнено слід зазначити, що дисертаційне дослідження *«Наратив в музиці та його втілення в українській баладі ХХ століття»*, цілком відповідає чинним вимогам МОН України до дисертацій на здобуття ступеня доктора філософії у галузі знань 02 – «Культура і мистецтво» за спеціальністю 025 – «Музичне мистецтво», а його авторка *Олександра Олександрівна Шара* заслуговує на успішне отримання відповідного ступеня.

Кандидат мистецтвознавства, доцент,
доцент кафедри теорії музики
Харківського національного університету
мистецтв імені І. П. Котляревського

М.Ю. БОРИСЕНКО